

Незалежність України стала результатом вікових змагань українського народу за право бути господарем на своїй землі. Воно виборювалося протягом століть ціною життя мільйонів українців, у тому числі й членів Організації Українських Націоналістів (ОУН) та вояків Української повстанської армії (УПА), які у ХХ ст. зі зброєю в руках боролися за Українську Державність. Проте, в Україні сьогодні інформація про діяльність ОУН та УПА сприймається по-різному. Широку градацію поглядів на функціонування даних організацій можна пояснити різними причинами. Нині маємо наслідки діяльності пропагандивно-карально-репресивної машини, добре налагодженої за довгий період існування у радянському суспільстві. За часів СРСР десятки років керівними органами радянської влади пропагувався та нав'язувався лише один «правильний» погляд на дане питання. Ті патріоти, які наслідувалися говорити правду про ОУН та УПА, або знищувалися, або діставали «путівку» до численних концтаборів. Така ситуація сприяє нинішній неоднозначності оцінок борців за незалежність України. Крім того, існували створені радянськими спецслужбами особливі групи та окремі агенти, які під виглядом бійців УПА займалися дискредитацією українських повстанців і скоєнням злочинів проти мирного населення.

Уповідомленні №8/156451 «Про організацію та результати роботи спеціальних груп для боротьби з оунівським бандитизмом у західних областях України», направленому 26 липня 1945 р. Наркому внутрішніх справ СРСР Л. Берії, зазначалося, що комплектування спецгруп при оперативних групах НКВС УРСР проводиться за принципом підбору агентів-бойовиків, які були перевірені на виконанні завдань ліквідації оунівського бандитизму (у тому числі

Грошові документи ОУН 1951–1992 рр.

з колекції Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького

Тетяна Денисова (Львів)

вбивств населення, яке співчувало ОУН — УПА). До складу кожної спецгрупи входить від трьох до 50 і більше осіб, залежно від легенди і завдання, які являють собою особливий «почет» вигаданого бандитсько-го керівника. Станом на 20 червня 1945 р. у Волинській, Дрогобицькій, Львівській, Рівненській, Станіславській, Тернопільській і Чернівецькій областях діяло 157 спецгруп, в яких налічувалося більш як 1.808 осіб [1–4].

Зважаючи на вищесказане, залишається актуальним відображення різних аспектів національно-визвольної боротьби ОУН, особливо у період після закінчення Другої світової війни. У виняткових умовах військових дій, господарської скрути, підпільниками поступово налагоджувався випуск спеціальних грошових документів, які співробітниками радянських спецслужб називалися по-різному: «оунівська облігація», «оунівське грошове зобов'язання», «квитанція, призначена для обміну на гроші, що поширювалася оунівськими бандитами серед населення як позика». У побуті грошові документи

ОУН дістали назву «бофони», що є скороченням словосполучення «бойовий фонд». Залежно від місцевості, у вжитку зустрічались такі варіанти цієї назви, як «біфони», «бефони», «бифони». Сучасні енциклопедії подають термін «бофон» [5, 6]. Визначний український вчений Роберт Тхоржевський (Бертъє) в кількох статтях 1990-х років першим зауважив, що бофони мають досліджуватися боністикою [7–10].

Ці грошові документи маловідомі широкому загалу, хоча їх добре пам'ятають представники старшого покоління, які пережили Другу світову війну. Певні особи уповноважувалися підпільниками видавати населенню документи за добровільно внесені, стягнуті як контингент, реквізовані кошти як у вигляді готівки, так і продуктів та одягу. У 1946 р., наприклад, Стрийським районним проводом ОУН (Львівська обл.) на рахунок бойового фонду було зібрано 800 тис. карбованців [11]. Іноді у людей, які допомагали воякам УПА, нагромаджувалася значна кількість бофонів. На суму 8000 рублів було вилучено грошових документів під час арешту Миколи Глібка (село Спас Івано-Франківської обл.), а його самого засуджено на 25 років сибірських таборів. Відзначимо, що заарештованих змушували підписувати вилучені у них бофони: «Изъято у меня 20 марта 1950. Підпис», «Буфон принадлежит мне. Підпис», тощо. Іноді відповідні записи на бофонах робилися представниками спецслужб: «Изъят 24/XI — 49 г. при ликвидации бандитов в Житомирской обл.» (рис. 1, 2) [12, с. 114, 142, 145].

У с. Старий Лисець Тисменицького району Івано-Франківської обл. у період від 9 червня по 17 серпня 1947 р. були проведені численні арешти [13]. Із великої кількості мешканців цього села, які тоді були ув'язнені й засуджені, нами відібрані прізвища лише тих селян, які звинувачувалися у розповсюдженні бофонів. Зауважимо, що у кримінальних справах, заведених на заарештованих Говзана Миколу (1903 р. н.), Гринечко Василя (1892 р. н.), Дубницького Йосипа (1887 р. н.), Струтинського Дмитра (1901 р. н.), бофони називаються «біфонами».

Особливою наradoю при МДБ СРСР та Військовим трибуналом військ МВС

Станіславської області вищезгаданих селян засудили на різні строки — від семи років позбавлення волі та трьох років пораження в правах з конфіскацією майна до 10 років позбавлення волі та п'яти років пораження в правах з конфіскацією майна (були реабілітовані у 1991–1992 рр.).

У післявоєнний час за кордоном поширюються відомості про існування в Україні спеціальних грошових документів ОУН-УПА. У 1950-х — 1960-х роках до каталогів з боністики виданих у Німеччині та США, потрапляє повідомлення про грошовий знак УПА «5 карбованців» [14].

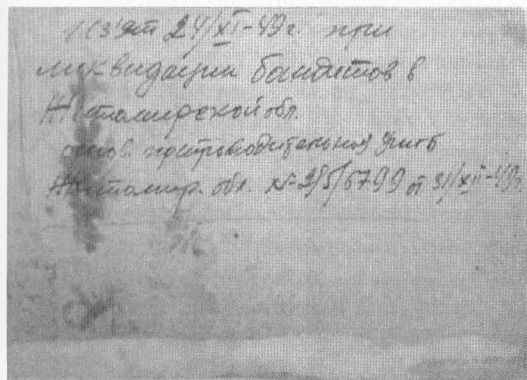
На території СРСР у повоєнні роки інформація та зразки бофонів були засекреченими і накопичувалися виключно в оперативних, слідчих документах та кримінальних справах, проваджуваних радянськими спецслужбами. Як зауважував визначний український вчений Роберт Тхоржевський (Бертъє), фахівцям у той час бофони були невідомі [15].

Проте, бофони згадуються у книзі Л. Константінова «Удар мечом» [16]. Автором у тексті використовується термін «біфон». Стилізований зламаний тризуб, намальований на обкладинці видання, мав символізувати цей самий «удар».

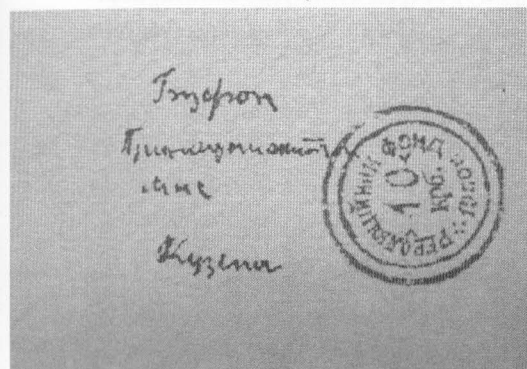
Книги, на кшталт вищезгаданої, були замовними. Щоби надати художнім творам правдоподібності і написати «правильні» діалоги дійових осіб, Л. Корнешову для цього були надані секретні матеріали з архівів спецслужб СРСР. Натомість до рук боністів та колекціонерів бофони потрапили лише через кілька десятків років.

У складних умовах еміграції перед членами ОУН одним із важливих завдань було поширення правдивої інформації про український визвольний рух, пропаганда ідеї незалежної Української Держави, залучення до боротьби за неї якомога ширших кіл. У другій половині ХХ ст. певна частина українських грошових

¹ Справжнє ім'я автора книги — Лев Корнешов. Лев Костянтинівич Корнешов (1934–2005), народився у Харківській області. Закінчив у 1956 р. факультет міжнародних відносин Київського університету, що визначило у подальшому його швидку кар'єру.

1

2

3-6

документів виготовляється поза межами України. У підпіллі технології підготовки і виготовлення бофонів були приблизно однаковими в різних осередках. Якість зображення багато в чому залежала від професійності майстра. Різні купюри «вирублялися дереворитами, тобто різьбяр вирізував рисунок на дерев'яній дошці м'якої породи за попереднім зразком, а відтак штампував ці облігації» [17]. У повоєнні роки бофони випускаються на значно кращій поліграфічній базі, якіснішому папері різноманітного ґатунку, змінюється їх зовнішній вигляд і тематичне наповнення.

У колекції Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького зберігається низка грошових документів ОУН, які надруковані за кордоном та хронологічно відносяться до 1951–1992 рр. Насамперед, це два випуски, здійснені у 1951 та 1953 рр., які містять наступні дані про емітентів: «Визвольний фонд ОУН» та «Підпільна пошта України».

Порівняно із діяльністю Визвольного фонду ОУН функціонування Підпільної пошти України (ППУ) є менш відомим для широкого загалу. Сьогодні до окремих тем, пов'язаних із поштовими раритетами, звертається у своїх працях львівський історик Т. Денисова [18, 19].

Підпільна пошта України постає на території Західної Німеччини у 1949 р. заходами Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів. Новостворена одиниця займалася окремим напрямком пропагандистської діяльності ОУН та збором коштів для підпілля. У «Заклику Закордонного поштового відділу Підпільної пошти України до представників і кольпортерів» за 1952 р. відзначається: «Цих успіхів ми досягли тільки завдяки Вашій співпраці і за це складаємо Вам на цьому місці скромну подяку від імені всіх тих, що завдяки Вам мають змогу далі активно боротись за наші найвищі ідеї, зокрема від імені Кур'єрів та Зв'язкових Підпільної Пошти, що їм наша спільна праця улегшує їхнє важке завдання втримання зв'язку із Україною» [20]. Закордонний поштовий відділ ППУ знаходився в Мюнхені, втім, у зв'язку із складними повоєнними умовами, поштові марки та блоки друкувалися не тільки там, а й у інших німецьких містах. Відомо, що того часу видання Братства колишніх вояків 1-ї УД УНА з'являлися у Мюнхені, зокрема, за адресою — Druckerei «Cicero», München 2. Dachauerstraße 9/II.

Припускаємо, що видання ППУ 1950-х років могли друкуватися там само. Крім того, у Мюнхені виданням ужиткових та пропам'ятних українських марок для Української Національної Ради, Головної пластової старшини займалася друкарня Ромуальда Фінка. У Регенсбурзі це могла бути друкарня Фрідріха Пуштета, звідки вийшла низка серій добродійних та пропам'ятних марок Таборової пошти. Проте, питання про місце друку раритетів потребує подальшого вивчення. Тим більше, що автор-упорядник книги «Бофони: грошові документи ОУН і УПА» О. Клименко зазначає, що грошовий документ ОУН 1953 р. був випущений «СУБ (закордонний поштовий відділ) у Великій Британії» [12, с. 160].

У даному матеріалі публікуємо вперше всі чотири випуски грошового документа ОУН 1951 р., які зберігаються у колекції Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького (рис. 3–6). Раритети містять по чотири різні поштові марки,

присвячені пам'яті генерала Т. Чупринки (Ф-5539, 5541–5543). На кожному випуску зображені марки таких номіналів: I — 10×4, II — 15×4, III — 25×4, IV — 50×4. Розмір документів 60×120 мм. Виміри досліджуваних раритетів подаємо таким чином (у міліметрах): перше число — висота, друге — ширина пам'яток.

Усі видання, які розглядаються, мають зображення символу ОУН. Слід мати на увазі, що після розколу в 1940 р. кожна частина організації мала свою символіку. Підпільна пошта України це питання відобразила у своїх виданнях під промовистою назвою: «За об'єднання єдиної ОУН» (рис. 7).

Ще один грошовий документ ОУН був випущений двома емітентами (Визвольний фонд ОУН, Підпільна пошта України) у 1953 р. У колекції Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького зберігаються повністю всі пам'ятки цього випуску, які публікуються вперше (рис. 8). Грошові документи ОУН мають наступні номінали: 1, 3, 5, 10, 15, 20 (Ф-2599–2602, 3566, 4044). Розмір документів 70×120 мм. У книзі «Бофони: грошові документи ОУН і УПА» автором-упорядником вказані зовсім інші одиниці номіналів — 5, 10, 15, 20, 25, 50 гривень та місце видання — Великобританія, про що згадувалося вище. Зауважимо, що у переліку, поданому О. Клименко, номінал 1 грн відсутній, хоча на фотографії зображений документ саме такої вартості [12, с. 160].

У 1980–1990-х роках Визвольним фондом України у США випускаються спеціальні документи, присвячені вагомим датам в історії країни. Видання виходять під гаслами: «Україна живе, Україна бореться!», «З пантеону героїв України», «1000 років християнства України», тощо. До колекції Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького входить раритет 1989–1990 рр. «Великі роковини» (рис. 9). Вперше публікуємо пам'ятку номіналом 25 доларів (Ф-2631). Розмір документу 72×140 мм.

На двох наступних документах емітентом також вказаний Визвольний фонд України. Це тематична серія 1991–1992 рр.

7

до 50-річчя УПА — «Вічна слава героям ОУН і УПА!». До колекції Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького входять два раритети номіналом 50 доларів та 10 доларів, останній з яких публікується вперше (рис. 10). Розмір кожного документа 72×140 мм (Ф-2627, 2629). Зауважимо, що автором-упорядником книги «Бофони: грошові документи ОУН і УПА» для видань Визвольного фонду України вказані величини, які не відповідають дійсності [12, с. 170].

Представлені грошові документи ОУН 1951–1992 рр. з колекції Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького є цінними історичними джерелами до подальшого дослідження українського визвольного руху ХХ ст.

Список літератури:

1. **Окупанти без Маски.** Документ з архіву КГБ УРСР. — 2010. — 29 с.

2. **Іщук О.** Узагальнення органами КДБ УРСР досвіду боротьби з підпіллям ОУН та УПА: до створення відомчої тематичної колекції архівних документів (1959–1964 рр.)//3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — 2009. — №1 (32). — С. 87–120.

3. **Сергійчук В.** Тавруючи визвольний прапор. Діяльність агентури та спецбоївків НКВС — НКДБ під виглядом ОУН — УПА. Вид. 2-е, доп. — К., 2006. — 184 с.

4. **Білас І.** Під видом бандитів УПА. — Трускавець: Франкова криниця, 1992. — 16 с.

5. **Онишко Л.** Бофони//Енциклопедія сучасної України. — Т. 3. — Київ, 2004. — С. 397.

6. **Клименко О.** Бофони//Тернопільський енциклопедичний словник. — Т. 1. — Тернопіль, 2004. — С. 179–180.

7. **Тхоржевський Р.** Паперові гроші України//Вільне життя. — Тернопіль, 1991 р. — 3 вересня. — С. 4.

8. **Тхоржевський Р.** Паперові гроші України//За вільну Україну. — Львів,

8

1991. — 5 листопада. — С. 2.

9. **Тхоржевський Р.** Бофони ОУН-УПА//Вільне життя. — Тернопіль, 1993. — 11 листопада.

10. **Тхоржевський Р.** Паперові грошові знаки, бони як історико-економічне джерело і об'єкт боністики (1917–1925 рр.). Автореферат дисертації ... доктора історич. наук. — Київ, 1995. — 48 с.

11. **Веденєєв Д., Биструхін Г.** Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920–1945). Монографія. — К.: Генеза, 2006. — С. 338.

12. **Бофони:** грошові документи ОУН і УПА/Авт.-упоряд. О. О. Клименко. — Київ, 2008.

13. **Пташинська Г.** Мальовниче село понад річкою: Нарис історії села Старий Лисець. — Снятин, 2006. — С. 118–120.

14. **Гайдай О., Хаварівський Б.** Грошові документи Організації Українських Націоналістів 30–50-х років ХХ століття//Записки На-

укового товариства імені Шевченка. — Том ССХХХІІІ. Праці Історично-філософської секції. — Львів, 1997. — С. 295.

15. **Тхоржевський Р.** Бифоны Организации Украинских Националистов (ОУН) и Украинской повстанческой армии (УПА) 1941–1952 гг. //НУМБОН. — 1994. — №6 (18). — С. 5.

16. **Константинов Л.** Удар мечом. — Москва: Молодая гвардия, 1970. — С. 245.

17. **Василевський П.** Буковинські «бофони»//Дрогобицький колекціонер. — 1993. — Серпень-вересень. — С. 10.

18. **Денисова Т.** Місто Лева у виданнях «Підпільної Пошти України»//Літопис Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. — Львів, 2007. — №5 (10). — С. 121–126.

19. **Денисова Т.** З діяльності Підпільної Пошти України: ювілейний штемпель до 25-ліття боротьби Організації Українських Націоналістів//Знак. — 2010. — Ч. 51.

20. **Архів автора.**

9

10